

על פירוש 'יד פשוטה' על הרמב"ם במלאת חמש שנים לפטירת מחברו

"מנהיג גדול יוצר מנהיגים"
הקדמה שהיא ספר שלם
הספר שהרמב"ם חלם לכתוב
שיטת ה'יד פשוטה'
ייחודיות 'יד פשוטה' ביחס לשאר מפרשי הרמב"ם

"מנהיג גדול יוצר מנהיגים"¹

סדרת ספרי 'יד פשוטה' על הרמב"ם היא יצירת מופת שדורנו זכה לה. סדרה זו הייתה מפעל חייו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ זצ"ל, ראש ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, שנפטר לפני חמש שנים². הוא הספיק לפרסם כ"ב כרכים בחייו בהם פירש כשני שלישים מה"ד החזקה³. לפי הערכתי נותרו עוד כ-15 כרכים לפחות כדי להשלים את סדרת 'יד פשוטה', ולשם כך הרב רבינוביץ' בחוכמתו הכשיר צוות של תלמידים שהוא לימד אותם את שיטתו. בהקדמת 'יד פשוטה' על ספר זרעים כרך ב כתב הרב רבינוביץ': "לצערי לא נתאפשר לי לסיים את כתיבת הפירוש על כרך זה בשל חולשת ראייתי וכוחותיי. חובה נעימה היא לי להודות לידידי יקירי הנעלה, תלמיד חכם מצוין, הר"ר אליעזר רייף הי"ו, שעסק עמי שנים רבות בכתיבת הפירוש, והוא נטל על עצמו את מלאכת כתיבת הפירוש והשלמתו"⁴.

בעז"ה בשנים הקרובות תלמידיו יוציאו לאור על פי שיטתו את פירוש 'יד פשוטה' על שאר ספרי משנה תורה לרמב"ם⁵.

- 1 חובה נעימה להודות לרב ינון חן ולרב שלומי אלדר, תלמידי הרב רבינוביץ', שטרחו וקראו המאמר כולו והעירו הערות חשובות שחלקן שולבו במאמר.
- 2 נולד ב' באייר תרפ"ח במונטריאול, קנדה, ונפטר ב"ב באייר תש"פ במעלה אדומים.
- 3 בחיי הרב רבינוביץ' יצאה לאור סדרת 'יד פשוטה' על הקדמת הרמב"ם ועל הספרים: המדע, אהבה, זמנים, נשים, זרעים (למעט ה' מעשר שני ונטע רבעי והל' ביכורים), נזקים, משפטים ושופטים. לא נכתב עדיין 'יד פשוטה' על הספרים: קדושה, הפלאה, עבודה, קרבנות, טהרה וקנין.
- 4 בנוסף, בכל פעם כשעמד לצאת לאור כרך חדש של 'יד פשוטה', הרב רבינוביץ' היה מדפיס במדפסת עותק של הספר והיה מניח אותו על בימת בית המדרש, כדי שכל המעוניין יוכל לקרוא ולהעיר הערות. בדרך זו הרב רבינוביץ' דאג לשתף את כלל תלמידי הישיבה במפעל אדיר זה.
- 5 כעת (תשפ"ה) תלמידיו ובראשם הרב צבי שמשוני ממשיכים את מפעל 'יד פשוטה' ושוקדים על הכנת הכרך השלישי שישלים את הפירוש על ספר זרעים (ראה לעיל הע' 3), ועוד היד נטויה להמשך המפעל בע"ה.

יכולתו של הרב רבינוביץ לפתח מנהיגות אצל תלמידיו אינה מסתכמת במפעל 'יד פשוטה', אלא היא מאפיינת את גישתו החינוכית. אזכיר אנקדוטה קצרה המתמצתת את גישתו. תלמידו, הרב יונתן זקס זצ"ל, סיפר על עצמו שכאשר החליט ללמוד תורה⁶ הוא גילה שהוא בעצם לא יודע הרבה, ולכן התחיל ללמוד בגיל מבוגר יחסית (בן 25) ב-Jews' College בלונדון. הרב נחום רבינוביץ היה באותה תקופה ראש בית המדרש, והוא אמר לרב זקס "הדרך הטובה ביותר ללמוד משהו, היא ללמד אותו. אני רוצה שאתה תלמד את שאר התלמידים". לימים הרב זקס אמר "הייתי התלמיד היחיד שהתקבל כתלמיד וכמרצה בו זמנית"⁷. הרב רבינוביץ הלך בדרכו של רבן יוחנן בן זכאי. וכך כותב הרב זקס: "קל להכשיר חסידים; קשה הרבה יותר להכשיר מנהיגים. רבן יוחנן בן זכאי היה מורה דגול, מפני שחמישה מתלמידיו נעשו ענקים בזכות עצמם. המשנה מספרת שהוא עשה זאת באמצעות מחמאות מדויקות: הוא נתן תשבחות ממוקדות. הוא הראה לכל אחד מתלמידיו היכן נמצאות נקודות החוזק הייחודיות לו. אליעזר בן הורקנוס, 'בור סוד שאינו מאבד טיפה'..."⁸

הקדמה שהיא ספר שלם

בפתיחתו ל'יד פשוטה' על ספר המדע הרב רבינוביץ כתב שבכוונתו לכתוב הקדמה מקיפה על שיטתו 'יד פשוטה': "ואני תפילה ליושב מרומים שיסייעני ויגיעני לברך

6 הרב זקס היה בצעירותו סטודנט לפילוסופיה בקיימברידג' והיו לו לבטים רבים. יום אחד הוא החליט לנסוע לארה"ב ושם פגש את הגר"ד סולוביצ'יק וגם את הרבי מלובביץ'. הוא התחיל לשאול את הרבי שאלות פילוסופיות ואז הרבי התחיל לשאול אותו שאלות מעשיות "מה אתה עושה למען יהודי קיימברידג'?" הרב זקס התחיל לענות באופן בריטי טיפסי "במקום בו אני מוצא את עצמי..." אך הרבי עשה דבר נדיר וקטע אותו באמצע משפט "האדם אינו מוצא את עצמו באף מקום, ה' שם אותו במקום בו הוא נמצא כדי להשפיע". לימים, הרב זקס סיפר שהרבי מלובביץ' שינה את חייו. "סיפרו לי שהרבי הוא אדם המנהיג אלפי אנשים. לאחר שפגשתי אותו הבנתי שההיפך הוא הנכון: מנהיג טוב יוצר מונהגים - ואילו מנהיג גדול יוצר מנהיגים. יותר משהרבי היה מנהיג, הוא הצמיח מנהיגות אצל אחרים" [לרפא עולם שבור: החיים כקריאה לאחריות (מגיד, ירושלים, 2010), עמ' 314]. "הרבי מלובביץ' העמיד בפניי את אתגר ההנהגה". אמנם הוא חזר להמשך לימודי פילוסופיה בקיימברידג' אך הקריאה להאיר את חייהם של אחרים ביהדות המשיכה להדהד בתוכו, עד שלבסוף החליט לוותר על החלום האקדמי וללמוד לרבנות. לאחר 18 שנה של לימוד תורה ותפקידי הנהגה רוחניים הוא התמנה לרב הראשי של בריטניה וסיפר: "אלוקים המשיך לקרוא ואני המשכתי להיענות" (שם עמ' 83).

7 Rabbi Jonathan Sacks, I Believe: A weekly Reading of the Jewish Bible (Maggid 2022), p. 250

8 הרב יונתן זקס, שיג ושיח: קריאות חדשות בפרשת השבוע ב' (מגיד, ירושלים, 2018), פרשת מצורע 'לשון הטוב' עמ' 54-53.

על המוגמר לראות את כל החיבור כולו בדפוס, ואז אי"ה יש בדעתי להצמיד לפירוש על הקדמת רבינו גם הקדמה מקיפה בה יבוארו יסודות הפירוש, ומה שעלה בידי ללקוט אחרי הקוצרים - עקרונות וכללים בדרכו של רבינו הן במשנה תורה והן בשאר ספריו".

אולם בפועל הרב נחום רבינוביץ החליט שלא להמתין עד שיסיים את כל חיבור 'יד פשוטה'. הוא כתב ספר שלם בשם 'עיונים במשנתו של הרמב"ם', שהוא למעשה ההקדמה לסדרת ספרי 'יד פשוטה' על הרמב"ם. וכך כתב בפתחת ספר זה: "מתחילה חשבתי שכאשר יעזרני ה' לראות את כל החיבור כולו בדפוס אצרך הקדמה כללית ומסכמת בה יוצעו הכללים והעקרונות שנתבררו בדרכו של רבנו כפוסק וכפרשן וכהוגה דעות, הכל כפי שמשתקף בפירוש. ברם מסיבות שונות החלטתי לא להמתין עד שהמשימה כולה תתבצע, והואיל וכבר ראו אור בכמה כתבי עת מאמרים בהם ציינתי קווים אופייניים בשיטתו של רבנו, לפיכך כינסתי אותם ועדכנתי אותם והוספתי עליהם כפי שעלה בידי כעת, והריני מגיש את האוסף הזה כמעין מדריך ראשוני לקורא הרוצה להיכנס לארמונו של המלך על כל אולמיו וטרקליניו".

במאמר זה ננסה לאור הקדמת ה'יד פשוטה' (שהיא כאמור הספר 'עיונים במשנתו של הרמב"ם') לעמוד על המאפיינים הייחודיים של שיטת 'יד פשוטה' ותורתה ללימוד והבנת הרמב"ם.

הספר שהרמב"ם חלם לכתוב

הרמב"ם כידוע לא ציין את מקורות פסיקתו לכל הלכה והלכה במשנה תורה⁹. באיגרת לרבי פנחס הדיין¹¹ הרמב"ם מספר בגילוי לב שבדיעבד הוא מצטער על כך שלא ציין את מקורותיו: "תמיד אני בצער מזה שיבוא השואל וישאל: היכן נאמרו דברים

9 בהוצאת מכון מעליות, ירושלים, תש"ע (מהדורה שניה).

10 כל הלכה במשנה תורה האמורה ב"סתם" מבוססת על דברי חז"ל: במשנה, בבלי, ירושלמי, תוספתא, ספרא וספרי. [לגבי המכילתא, הרב שילת כותב בהערה למהדורתו של איגרות הרמב"ם (עמ' תמג): "ומה שאין הרמב"ם מונה את המכילתא בכלל מקורות ההלכה - מפני שהמכילתא רובה אגדה ומיעוטה הלכה, ואילו ספרא וספרי להיפך". והוא מביא ראיה מהקדמת משנה תורה ששם הרמב"ם מונה בנפרד את הספרא והספרי (יחד עם התוספתא ושני התלמודים) ומונה בנפרד את המכילתא יחד עם מדרשי האגדה כמו מדרש בראשית רבה]. אם הרמב"ם כותב "הורו הגאונים", או "תקנת האחרונים היא" - הכוונה שהתבסס על תשובות הגאונים ועל חכמים שעמדו מאז חתימת התלמוד ועד לדורו של הרמב"ם (ראה בהקדמה למשנה תורה הלכה לה במהד' יד פשוטה). אם הרמב"ם כתב דין מסברתו הוא כותב זאת במפורש במילים "יראה לי שהדבר כך וכך", או "מכאן אתה למד שהדבר כך וכך". כללים אלו כתובים באיגרת הרמב"ם לר' פנחס הדיין.

11 רבי פנחס חי פרוכנס ולימים היגר למצרים וכיהן כדיין באלכסנדריה.

אלו? פעמים אומר לו מיד: במקום פלוני, ופעמים לא. וחי"ק, לא אזכור מקומן עד שאחפש אחריהן". הרמב"ם מספר שאילו היה יכול הוא היה כותב ספר מיוחד שבו היה מבאר את מקורה של כל הלכה במשנה תורה: "ועל זה ניחמתי שלא חיברתי עם חיבור זה עניין שאני אומר לך. ובדעתי אם גזור הי"ת - שאעשנו, אף על פי שיש בו טורח הרבה, שכל הלכה שאינה במקומה באותו עניין - אודיע מקומה... ויהיה זה ספר בפני עצמו, שאי אפשר לעשות זה בגופו של חיבור שאינו דרך פירוש, כמו שאמרת לי".

למרבה הצער לא זכינו, והרמב"ם לא הספיק לכתוב את הספר שחלם לכתוב. אולם זכה דורנו, והרב נחום רבינוביץ כתב למעשה את הספר עליו חלם הרמב"ם, והוא 'יד פשוטה'. הרב רבינוביץ הצליח לשחזר את חוט מחשבתו של הרמב"ם, והוא מצא לפי שיטה סדורה את המקורות לכל הלכה והלכה בי"ד החזקה¹².

בתחילת ספרו 'עיונים במשנתו של הרמב"ם'¹³ הרב רבינוביץ מביא את האיגרת הנ"ל של הרמב"ם לרבי פנחס הדיין. דומני שאיגרת זו עמדה לנגד עיניו והייתה מקור השראתו כשהחליט לכתוב את סדרת 'יד פשוטה'.

שיטת היד פשוטה

הרב רבינוביץ מצא שלמרות שהרמב"ם לא ציין את מקורותיו במפורש, הוא בכל זאת השאיר רמזים למקורות שמהם פסק את הלכותיו.

א. לשון חכמים: הרמב"ם הקפיד להשתמש בלשון המקור של חז"ל עד כמה שהתאפשר¹⁴. הרב רבינוביץ כתב שהסיבה לכך היא כדברי המשנה "שאדם חייב

12 במשך למעלה מ-800 שנה מפרשי הרמב"ם התאמצו להתחקות אחר מקורותיו. בעשרות השנים האחרונות נעשו כמה עבודות מקיפות בחשיפת מקורותיו של הרמב"ם, נציין שלוש מתוכן: הראשונה היא 'עיניים למשפט' של הרב יצחק אריאלי שהוסיף ציונים רבים ל'עין משפט' מכל כתבי הרמב"ם ("בהלכה, באגדה, בפרושיו ובהקדמותיו"). [סדרת הספרים 'עיניים למשפט' מתחלקת לשניים: 'עיניים למשפט' (הקצר) על כל הש"ס יצא לאור בהוצאת 'פרדס-ישראל' בשנת תשכ"ג, ו'עיניים למשפט' (המורחב) על מבחר ממוצעים של מסכתות שיצא לאור החל משנת תש"ז על מסכתות ברכות, יבמות, נדרים, קידושין, בבא בתרא ומכות]. השנייה היא 'מראי מקומות לספר משנה תורה' (קה"ת, ניו-יורק תשד"מ) ביוזמתו של הרבי מלובביץ (שני ספרי מילואים יצאו לאור בתש"מ ו'ד ובתשנ"ג). בסוף ההקדמה ל'מראה מקומות לספר משנה תורה' (הערה 7) מופיעה רשימה של ספרים שמהם נלקטו ציוני המקורות, ובהם: הרב אברהם יצחק ברומברג (רבה של גרוזנדז), מקורות לפסקי הרמב"ם (מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ז); צבי הרכבי, מקורי הרמב"ם לרש"ש (הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, ירושלים תש"ז); משנה תורה להרמב"ם עם פירוש יד פשוטה לספר אהבה (ירושלים, תשד"מ) ועוד. כמו כן יש לציין את הספר 'קרית מלך' של הגר"ח קנייבסקי זצ"ל.

13 עמ' א.

14 ראה מגדל עוז הל' אישות ט, א: "אלא ר"מ ז"ל הלך בשיטת רבותיו נ"ע ושמר דרכו שנהג בזה החיבור

לומר בלשון רבו" (עדויות א, ג), הוא רצה להדגיש שהוא מוסר את מה שכלל-ישראל קיבל מן הדורות הקודמים¹⁵. אם נעמיק בלשונו הזהב של הרמב"ם נוכל להתחקות אחר מקורותיו, ועל ידי כך גם להבין את כוונתו ולתרץ קושיות בדבריו¹⁶.

כמה פעמים שהוא נגרר אחר לשון הגמרא, והרוצה לדקדק ידקדק על זה". וראה הרב אברהם יצחק ברומברג, מקורות לפסקי הרמב"ם (שם) עמ' 9: "כלל זה היה בידו שאין הרמב"ם משנה ממטבע לשון שטבעה המשנה אפילו אות אחת כמבואר בירושלמי נזיר פ"א ה"א: "לשונות שביירו להן משניות אין רשות לבריה להוסיף עליהן". וגם בגמרא שמר את לשון הגמרא... ובמקומות ששינה מלשון הגמרא עשה זאת כדי להכניס דין חדש או ביאור חדש שיצא ממקום אחר באותו עניין". ראה לדוגמה הלכות גזילה ואבדה א, א: "כל הגוזל את חברו שווה פרוטה עובר בעשה" וכו', ב'יד פשוטה' נאמר: "סגנונו של רבינו כאן משקף את מקורותיו ומרמו עליהם, כדרכו בקודש להשתמש עד כמה שאפשר בלשון חז"ל בכל פסיקותיו. השווה בבא קמא ק"ט, א: 'אמר ר' יוחנן: כל הגוזל את חברו שוה פרוטה - כאילו נוטל נשמתו ממנו', והעתיקו רבינו לקמן (הלכה ג). הואיל וכל הגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נשמתו, הרי מוכרח הוא שכל הגוזל את חברו שווה פרוטה עובר בלא תעשה". וכן ראה דוגמה נוספת שם ח, ט: "כהן שגזל גר... אלא יוציא מתחת ידו לכל אחיו הכהנים בני המשמרה". ב'יד פשוטה' נאמר: "המשמרה - ראה לעיל הלכה ה והלכה ז, ולקמן הלכה י, שמצטט לשון המשנה 'משמר'. במשנה מופיע תמיד בלשון יחיד 'משמר' והרבים 'משמרות' וכידוע הסימית 'ות' לציין הרבים רגילה במשנה גם בלשון זכר. אבל בגמרא מצויה הצורה 'משמרה' שהיא לשון נקבה, ונראה שבהביאו דין שאין מקורו במשנה ראה רבינו להשתמש במונח 'משמרה' כדי לרמז על מקור ההלכה". וראה רמב"ם שם הלכה יב: "נתן את הכסף לאחת מן המשמרות ואת האשם למשמרה זו" וכו'. ב'יד פשוטה' נאמר: "למשמרה... - ראה לעיל הלכה ט (ד"ה המשמרה) שציינתי על כך שבהלכות שמעתיק רבינו מן המשנה מופיע המונח 'משמר' שהוא רגיל במשנה, אבל הרואה יראה כי במקורות מן הגמרא המצוינים לעיל מופיע המונח 'משמרה', ולכן העתיק כך גם רבינו, ובכך יש להבחין בין הלכות השנויות במשנה לאלה הנובעות מן הגמרא". וראה דוגמה נוספת בסוף הלכות גזילה ואבדה יח, יד: "כל השטרות הנמצאות שדין שלא יחזיר אם החזיר הרי אלו כשרים וגובין בהן ואין מוציאין אותן מתחת יד בעליהן והרי הם בחזקתן ואין חוששין להם". ב'יד פשוטה' מובאת הסוגיא בבא מציעא ז, א ולאחר מכן נכתב "ראה שבניסוח הלכה זו השתמש רבינו בכל הלשונות המופיעים בסוגיא, וזאת כדרכו בקודש לרמז למקורותיו".

15 ראה עיונים במשנתו של הרמב"ם עמ' א-ב.

16 לדוגמה: הרמב"ם כתב בהלכות ת"ת ג, ו: "מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת". מה כוונת הרמב"ם בדבריו "לא יסיח דעתו לדברים אחרים"? לא יתכן ש"דברים אחרים" הם פרנסה, שהרי לשיטת הרמב"ם כל אדם חייב לעבוד ולא לעשות את התורה קורדום לחפור בה (הל' ת"ת ג, ט-יא; פיהמ"ש אבות ד, ו). ואם נדרש לשלב תורה עם פרנסה, מה מיוחד דווקא במי שנשאו לבו להיות מוכתר בכתרה של תורה? והרי לשיטת הרמב"ם גם מי שעובד חייב ללמוד תורה תשע שעות ביום (שם א, יא). הרב רבינוביץ מלמדנו ב'יד פשוטה' שהביטוי "לא יסיח דעתו לדברים אחרים" מקורו בחז"ל, ולכן כדי להבין את כוונת הרמב"ם, יש צורך לשחזר את המסע של הרמב"ם במקורות: א. "לא יסיח דעתו" - תענית ז, ב: "מה שלושה משקין הללו [=מים, יין וחלב] אין נפסלין אלא בהיסח הדעת, אף דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת". השווה: דברים

בנוסף, כאשר חוזרים למקורות שמהם ינק הרמב"ם המקורות מאירים באור חדש, באור פירושו הוא למקורותיו¹⁷. לעיתים ישנם מספר מקורות לפרק במשנה תורה ואפילו להלכה אחת, כדברי הרמב"ם עצמו באיגרת הנ"ל: "אני נשבע שיש בו כמה פרקים יהיו באותו הפרק הלכות פסוקות מעשרה מקומות או יותר, מן התלמוד והירושלמי ומן הברייתות. שאיני מהלך לא על סדר התלמוד ולא על סדר המשנה, אלא כל עניין ועניין מקבץ כל הדינין שנאמרו בו בכל מקום שהן, עד שלא יהיו הלכות אותו העניין מפוזרות ומפורדות בין המקומות".

ב. לשון המקרא: כשם שהרמב"ם רומז בהלכותיו במשנה תורה לדברי חז"ל, כך הוא גם רומז למקרא. זיהוי רמזי לשון המקרא מתרץ קושיות ומנהיר סוגיות שלימות¹⁸.

רבה (ליברמן) פרשת ניצבים: "אם מבקש אתה לעסוק על התורה תן דעתך עליה כשם שהפועלים נותנין דעתם למלאכתן, ואתה עומד עליה". ב. "לדברים אחרים" - ספרי דברים פרשת ואתחנן פסקא לד: "ודברת בם, עשם עיקר ואל תעשם טפלה, שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים כפלוגי, שמא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות, תלמוד לומר (ויקרא יח, ד) ללכת בהם, ולא ליפטר מתוכם. וכן הוא אומר (משלי ה, יז) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, ואומר (משלי ו, כב) בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמר עליך והקיציות היא תשיחך, בהתהלךך תנחה אותך בעולם הזה, בשכבך תשמר עליך בשעת מיתה, והקיציות בימות המשיח, היא תשיחך לעולם הבא". השווה: יומא יט, ב: "אמר רבא: השח שיחת חולין - עובר בעשה, שנאמר ודברת בם - בם ולא בדברים אחרים". העולה מתוך מקורות אלו שהביאם ה"ד פשוטה" הוא שהסחת הדעת לדברים אחרים אינה כמותית אלא איכותית. אין הכוונה בהכרח לכמות הזמן שבה האדם משקיע בלימוד התורה או בעבודה, אלא לאיכות בלימוד. האם לימוד התורה הוא העיקר אצל האדם, או שהוא מסיח דעתו (תוך כדי הלימוד, כמו המפסיק ממשנתו ואומר "מה נאה אילן זה" - אבות ג, ז) לדברים אחרים (ללימוד חכמת האומות, שיחת חולין)? **מי שנשאו לבו להיות מוכתר בכתרה של תורה, צריך לדאוג שלימוד התורה שלו יהיה ממוקד ואיכותי ללא הסחות דעת, וכן שיעשה את לימוד התורה עיקר חייו ולא לימוד חכמות אחרות או שיחת חולין.** על פי זה ניתן לתרץ את קושייתנו דלעיל: בוודאי שגם "מי שנשאו ליבו" צריך לעבוד לפרנסתו, אך הוא שונה מבעל אומנות החייב בלימוד תשע שעות, כי "מי שנשאו ליבו" צורת לימוד התורה שלו היא אחרת לחלוטין מבחינה איכותית (כפי שהתבאר לעיל).

17 בהקדמתו ל"יד פשוטה" על הלכות תשובה (פלדהיים, ירושלים, תשל"ז) כתב: "הפירוש [יד פשוטה] מיועד להקל על הלומד, בהביאו לפניו על אתר את המקורות במלואם וכן המקבילות בשאר כתבי הרמב"ם כלשונום. לא הסתפקתי בציון מקור שממנו משתמע בדרך כלל הדין שכתב רבינו, על אף שכן נהגו הרבה נושאי כליו. ברם הראשונים כמלאכים ולהם הספיקו מראי מקומות כלליים, מה שאין כן הקורא הפשוט של ימינו שטורח החיפוש מתיש כוחו. עוד זאת, והוא העיקר, בלי שיראה את ההקבלה הלשונית בין המקורות ללשונו הזהב של רבינו קשה לו לעמוד על הדיק המפליא בכל מילה ומילה. כך אפשר גם מתוך דבריו של רבינו למצוא את פירושו הוא למקורות".

18 ראה לדוגמה: 'יד פשוטה' (ספר המדע א הוצאת מעליית ירושלים תשס"ח) להלכות תשובה ג, ט (עמ' תתקיג) וגם בעיניו במשנתו של הרמב"ם עמ' ה-: "מן המפורסמות הוא שרבינו מרבה לצטט מן המקרא, אולם יש שאינו מביא פסוק שלם ורק בתיבה אחת או שתיים מרמז לפסוק כמקור להלכה

ג. **מקורות הרמב"ם בכתבי הגאונים:** כתבי הגאונים היו תמיד כנגד עיניו של הרמב"ם¹⁹, פעמים שהוא פוסק כמותם²⁰ ופעמים שהוא חולק עליהם²¹. ב'יד פשוטה' מביא הרב רבינוביץ בשיטתיות את כתבי הגאונים העוסקים

ובכך מאיר לנו סוגיא שלימה. לדוגמא, אחד הנושאים המופיע בהקשרים שונים במשנה תורה הוא 'משומד לכל התורה', והרבה הלכות נאמרו בו. הגדרת המושג הזה מופיעה בהלכות תשובה (ג, ט): 'והמשומד לכל התורה - כגון החוזר לדתי הגוים בשעה שגוזרין שמד וידבק בהן ויאמר: **ומה בצע** לי להידבק בישראל שהן שפלים ונרדפים, טוב לו שידבק באלו שידן תקיפה - הרי זה משומד לכל התורה כולה'... המבנה של הלכות תשובה מתגלה בכל הדרו רק בהבנה נכונה של משמעות ההגדרה הזאת הנובעת מהכרת המקור, שהרי רבינו בעצמו העיד 'זוכרנו בו גם כן **כל העיקרים** התוריים' (מאמר תחיית המתים, עמ' שמב). ראה שם ביד פשוטה שציינתי לכתוב: 'חזקו עלי דבריכם... אמרתם שוא עבד אלהים **ומה בצע** כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות, ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עשי רשעה וגו'' (מלאכי ג, יג-טו). הרי מבואר שהאומר **ומה בצע** כופר בשכר ועונש והוא העיקר האחד עשר מעיקרי הדת, שלא נתבאר שם חוץ מבהקשר זה. כיון שכך, נמצא מונה שם רבינו את כל י"ג עיקרי האמונה כפי שהעיד על עצמו, וכפי שמתחייב מסברה. בכך מבואר גם ההבדל בין משומד לכל התורה כולה לעובד עבודה זרה, ובכך מיתרצות כמה קושיות¹⁹.

19 ראה הנצי"ב קדמת העמק לשאלות אות טו "לא כן ראשון להוראה הרמב"ם ז"ל אור הגולה, הוא למד מרבו מאביו רבינו מיימון ור"י מייגש קבלת הגאונים וגירסותיהם מילה במילה... ובכל מקום שהגאונים ז"ל מחולקים והאמת נשאלת, דעתו הרחבה מני ים סמכתהו לברור סולת מסולת, ולראות בעין יפה מי הוא בא מחטי מכולת"; ראה בסוף הקדמתו של הרמב"ם למשנה תורה "יהיה חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה עם התקנות והמנהגות והגזרות שנעשו מימות משה רבינו ועד חיבור התלמוד, וכמו שפירשו לנו הגאונים בכל חיבוריהן שחיברו אחר התלמוד". וראה בהקדמתו לסה"מ: "כי מטרתו בו גם הקיצור עם השלימות, עד שיקיף הקורא בו כל מה שנמצא במשנה ובתלמוד ובספרי ובתוספתא, ואף כל מה שגדרו הגאונים האחרונים ז"ל" וכו'. וראה באגרת הרמב"ם לרבי פנחס הדיין: "ודבר שהוא מתשובת הגאונים אומר בפירושו: 'הורו הגאונים', או: 'תקנת אחרונים היא' וכו', וכיוצא בזה. וראה דוגמאות רבות במשנה תורה שמוכיר את הגאונים: הלכות אישות יא, טז: "הורו כל הגאונים". שם יד, יד: "ואמרו הגאונים". בשתי הדוגמאות האחרונות ב'יד פשוטה' על אתר מוכיח שמדובר בגאוני בבל, אך חשוב לציין שהרמב"ם מכנה בתואר 'גאונים' את כל חכמי התורה שעמדו אחרי חתימת התלמוד בכל מקום, ולא רק אלה שהיו ראשי הישיבות בבבל ('יד פשוטה' הקדמה למשנה תורה הלכה לה).

20 ראה לדוגמה: הלכות אישות א, ב: "וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם" ב'יד פשוטה' נאמר: "יש חולקים על רבינו בענין מצוה זו, אבל ראה שאילתא ה (נח): 'דמחיבין דבית ישראל למינסב נשי ואולידי בני וקוימי פריה ורביה'" וציין שם גם לשאלתא קסה (וזאת הברכה, מהדורת מירסקי ס' קפד). וראה בהקדמה למשנה תורה עשה רח שם נאמר: "לצדק מאזנים עם המשקלות, שנאמר: מאזני צדק אבני צדק וכו' (ויקרא יט, לו)". ה'יד פשוטה' בכתרת להלכות גניבה מצוה ג (במבוא) הביא את עשה רח וכתב: "רבינו הלך בעקבות רב סעדיה גאון בספר המצוות שלו... וכך לשון הגאון, פרק שישי, מצוה יד: והציווי על דיוק המאזנים ואבני המשקל ושאר הדברים המשמשים לבירור הצדק אומרו: 'מאזני צדק אבני צדק... והין צדק' וגו'.

21 ראה לדוגמה הלכות אישות ג, כד: "כיצד מברך, בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו, והבדילנו מן

בהלכה המדוברת ומראה מתי הרמב"ם פסק כמותם ומתי לאו, כדברי הקדמתו לספר נשים: "מגמתי בפירושי הוא להאיר את דברי רבינו ולהבינם על פי דבריו הוא בשאר כתביו ועל פי מקורותיו בכתבי הגאונים"²². הייחודיות של 'יד פשוטה' מתבטאת בין היתר בכך שהוא מביא מקורות מכתבי הגאונים שנתגלו בתקופתנו, וחלקם אפילו טרם התפרסמו²³.

ד. יניקה ממספר מקורות: הרב רבינוביץ מדגיש שלעיתים הרמב"ם מתבסס על מקור אחד בפסיקת ההלכה ולעיתים יונק ממספר מקורות ומשלב ביניהם. בכתבי הרמב"ם שנכתבו בשפה הערבית, כגון פירוש המשניות, כאשר הרמב"ם ציטט את דברי חז"ל במדויק הוא הקפיד להביא את דברי חז"ל כלשונם בלשון הקודש או בארמית, אך כאשר הרמב"ם ינק ממספר מקורות ושילב ביניהם (או כאשר לא היה ניתן לצטטם כלשונם) הוא ניסח אותם בערבית²⁴. הרמב"ם הקפיד על כלל זה עד כדי כך שבסוף האיגרת הנ"ל לר' פנחס הדיין הוא כתב: "יש לי חיבור בלשון ערבי... ובאותו הספר ביארתי הכל. וכשתקרא אותו יתבאר לך, אף על פי שהוא בלשון ערבי, שרוב אותן הפרקים בדברי חכמים בלשון הקודש".

הלכך, כאשר אנו מנסים להתחקות אחר מקורותיו של הרמב"ם למשנה תורה, ורוצים לברר בהלכה מסוימת האם הרמב"ם ינק ממקור אחד או יותר, עלינו לעיין בדבריו בנושא בפיה"מ. אם בפיה"מ הרמב"ם מביא את חז"ל בלשון הקודש או בארמית - סימן שינק ממקור אחד. אך אם בפיה"מ הרמב"ם ניסח את הדברים

העריית, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין. בא"י מקדש ישראל". ה"ד פשוטה" ציין לגירסת רב האי גאון (שהובאה באוצה"ג כתובות ס' עא; עמ' 23) שלא גרס "על ידי חופה וקידושין", אלא רק "מקדש ישראל". אך הרמב"ם גם בתשובתו (בלאו ס' ריד) לא פסק כמו רב האי גאון. וכן במקום אחר פסק הרמב"ם כמו גדולי הגאונים הראשונים, ולא כמו מקצת הגאונים האחרונים (הל' אישות ו, יד).

22 עיין בספרו עיונים במשנתו של הרמב"ם עמ' יד-יז, והשווה: הרב אברהם יצחק ברומברג, מקורות לפסקי הרמב"ם (שם), עמ' 11. וראה גם בהקדמת בניו של הרב מנחם קרקובסקי לספר עבודת המלך (וילנה תרצ"א).

23 בהקדמת ה'יד פשוטה' לספר נזקים נכתב: "בספר נזקים ישנן הלכות רבות שלא נהגו למעשה מאז שבטל בית דין של סמוכים בארץ ישראל. שמא בגלל כך, בנוסף על קושי הגלות שהחשיך את עיניהם של ישראל, נעלמו ונשתכחו כמה מכתבי הגאונים ששימשו מקורות לפסיקותיו של רבינו, ורק בתקופה החדשה ואפילו ממש בימינו-אנו זכינו לגילוי מאורות אשר לא זזפום עיניהם של חכמי דורות רבים... זכיתי לכלול לראשונה בספר הנוכחי ציטוטים מספר המצוות לרבינו סעדיה גאון. חיבור זה לא פורסם עד כה...ומתוכו מוארים, מתבארים ומתיישבים עניינים שונים בספר המצוות של רבינו ובפסיקותיו". וראה עוד בספרו 'עיונים במשנתו של הרמב"ם' עמ' יד-טו.

24 ראה עיונים במשנתו של הרמב"ם עמ' י.

בערבית, ייתכן שהיו מספר מקורות שאותם שילב הרמב"ם וניסחם בלשונו²⁵.

ה. יש סדר למשנה תורה: כדי להבין את כוונת הרמב"ם יש חשיבות ללמוד את ספרו לפי הסדר. כך כתב הרמב"ם עצמו באחת מתשובותיו: "תשובה בעניין ברכות למול ועל המילה... וכבר ביארנו בהלכות ברכות מחיבור זה כל אותן הדברים ששאלת עליהן, ותמהתי הרבה היאך עיינתם בהלכות מילה ולא עיינתם בהלכות ברכות שהן קודם הלכות מילה" (שו"ת הרמב"ם ס"י שלב)²⁶. הרב רבינוביץ כותב "אם כך אמר על סדר ההלכות, על אחת כמה וכמה בתוך ההלכות"²⁷.

ו. הרמב"ם מפרש את עצמו: בירושלמי נאמר "תני בשם רבי נחמיה (משלי לא, יד) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר" (ר"ה ג, ה). הפרשן הטוב ביותר לרמב"ם הוא הרמב"ם עצמו. וכדברי רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק: "וכבר אמרתי כי דברי רבנו בכל ספריו ביד במורה ובפירושו

25 לדוגמה: בהלכות ת"ת תחילת פ"ג נאמר: "בשלושה כתרים נכתרו ישראל - כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות... כתר מלכות זכה בו דוד, שנא' זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי (תהלים פט, לז). כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל, שנ' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד) - כל מי שירצה יבוא ויטול". בפירושו 'יד פשוטה' מובאים מקורותיו של הרמב"ם: אבות ד, יז; ספרי במדבר יח, כ; אבדר"ן נוסחא א' מא; שם נוסחא ב' מה. וכן פיהמ"ש על אבות שם. אולם הרב רבינוביץ כותב (שם): "רבינו מביא פסוק שלישי בעניין כתר מלכות שלא מצאתיו בנוסחאות השונות של ברייתא זו. וכן לעניין תורה מביא הוא פסוק אחר. אבל לכאורה יש להוכיח שלא העתיק רבינו בשלימות נוסח שהיה לפניו, אלא צירף כמה מקורות. כבר הזכרתי כמה פעמים שבכל כתביו בערבית כאשר רבנו מצטט דברי חז"ל מילולית - הוא מביא אותם כלשונם בלשון הקודש או בארמית, וכאשר הוא מביא רק את תוכן הדברים כי אז הוא מנסחם בערבית. והנה בפיהמ"ש ה"ל הפיסקה "כהונה... מונח לכל" באה בלשון הקודש, וכל השאר, חוץ מן הפסוק כמובן, מופיע בערבית. הרי מוכח שאין כאן ציטוט ממש, אלא שבדבריו תימצת את הנאמר בחז"ל, וצירף פיסקות מן המקורות כפי שצינתי עליהם למעלה. הואיל ואין כאן לשון חז"ל בדיוק, יתכן שבמקום הפסוקים על דוד ועל תורה המובאים באבות דרבי נתן העדיף רבנו את הפסוקים שהוא מביא כאן, הואיל ובהם מפורשים הדברים ביותר - שזכה דוד לו ולזרעו לכל הדורות, וכן שהתורה היא מורשה לכל ישראל - מוזכרת התורה בפירושו ולא רק במשל של מים".

26 ראה הקדמת המגיד משנה לזמנים: "אמר הכותב: כאשר עלה במחשבת רבינו לחלק משפטי התורה וחוקיה ומצוותיה וכל ענייניה בכלל ופרט לספרים ולהלכות ולפרקים, לא ראה לעשות החילוק הזה בלא סדר ישר. כי מן הראוי לכל אדם לסדר מאמריו בקדימה ואיחור כפי מה שיראה בעיניו. ואף גם זאת בהיותו מדבר במבחר המאמרים, והם דרכי הישרים, כי יש לו לעיין ולדקדק איזה דבר יקדים ואיזה דבר יאחר. ולזאת רבינו אשר היה באמת בוחר סדר מנין ספריו בסדר נכון כמו שיתבאר בביאור פתיחת החיבור, ואחר כך סידר בכל ספר הלכותיו גם כן בסדר נאה מאוד. והנני מגלה טעם סידרו בהן בספר זה וביתר הספרים אשר יגמור השם עלי לדבר בהם ולבאר ענייניהם".

27 עיונים במשנתו של הרמב"ם עמ' ו.

המשניות רוח אחת בהם" (משך חכמה שמות כ, ב). הרב רבינוביץ כתב בהקדמתו ל"יד פשוטה" על ספר המדע: "בכל מקום ניסיתי להביא מקבילות מדברי רבנו בשאר כתביו, ובכך נמצא הוא מפרש את עצמו"²⁸. במקביל ניתן במקומות רבים לפרש את הרמב"ם בעזרת הבנת שיטת רבותיו הר"ף ור"י מגאש, ושרידי תורת תלמידיו ר"י בן חכמון ור"ח בן שמואל ואחרים.

ז. הגדרת מושגי הרמב"ם: הרמב"ם השתמש במושגים מיוחדים, וכדי להבין לעומק את כוונתו יש להבהיר מושגים אלו. שיטת ה"יד פשוטה" היא להגדיר מושגים אלו בשיטתיות על ידי הדרכים הבאות: 1. השוואה מדוקדקת מכתביו של הרמב"ם²⁹, וכן: 2. חשיפת מקורותיו של הרמב"ם בחז"ל³⁰. הרב רבינוביץ האמין שהגדרה נכונה של

28 ראה לעיל סעיף ד 'ניקה ממספר מקורות'.

29 נבחן תחילה דוגמה לדרך הראשונה: בהלכות תלמוד תורה א, יג נאמר: "אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטווית... ואף על פי שיש לה שכר ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה" וכו' מה פירוש המושג "ציוו חכמים"? ה"יד פשוטה" מביא דוגמאות שונות שבהן הרמב"ם משתמש במושג זה: "שציוו חכמים ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה" (רמב"ם דעות ב, ד). "ציוו חכמים ואמרו לעולם יאכל אדם פחות מן הראוי לו לפי ממונו וילבש כראוי לו ויכבד אשתו ובניו יותר מן הראוי לו" (שם ה, י). "ועוד ציוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן... ועוד ציוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות" (רמב"ם תלמוד תורה ג, י). "ציוו חכמים הרחק משכך רע" (רמב"ם אישות יג, טו) "וכן ציוו חכמים על האשה שתהיה צנועה בתוך ביתה... וכן ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו" (שם טו, יח - יט). המסקנה מתוך כלל הדוגמאות הללו היא: "הביטוי הזה [ציוו חכמים] משתמש בו רבינו רבות במשמעות של עצה טובה והנחייה מוסרית שבדרך כלל ראוי להישמע לה, אבל אין בה תוקף מחייב". ומה ההבדל בין "מצוות חכמים" לבין "מצוה מדברי סופרים"? בהלכות אישות (טו, טז) נאמר: "אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה הרי הוא מצוה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם, וכן מצות חכמים היא שלא ישב אדם בלא אשה שלא יבוא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש שלא תחשד". ה"יד פשוטה" מבחין ביניהן: "מצוה מדברי סופרים... מצות חכמים - יש לעמוד על ההבדל העקרוני בין מצוה או ציוו מדברי סופרים לבין מצוה או ציוו של חכמים. הראשון הוא חיוב שתקנו או גזרה שגזרו מכח בית דין, והעובר על תקנתם וגזירתם מתוך זלזול בסמכותם הרי הוא עובר על שתי מצוות שנמנו בתרי"ג... אולם 'מצות חכמים' אינה אלא עצה טובה והנחייה מוסרית שמן הראוי לכל בר דעת להישמע לה, אבל אין בה תוקף מחייב, ובדאי שאין עונש קבוע למי שעובר. הואיל ומדובר במצוות חכמים גרידא, לפיכך ראה רבינו להסביר טעמן של דברים. האיש לא ישב בלא אשה 'שלא יבוא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש שלא תחשד'."

30 עתה נבחן דוגמה לדרך השניה של ה"יד פשוטה" לבירור מושגי הרמב"ם. הרב רבינוביץ כתב בתחילת ספרו 'עיונים במשנתו של הרמב"ם' את הדברים הבאים: "יש והמינוח המיוחד שיצר לו רבינו אינו מובן די צרכו אם לא מתייחסים למקור ממנו חוצבו אותם מונחים שרבינו משתמש בהם, למשל, בהקדמה למשנה תורה אחרי מניין המצוות, סוקר רבנו בקצרה את המצוות מדבריהם ומסווגן לשלושה סוגים: 'דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזירה'. המונחים 'תקנה' ו'גזירה' די

מושגי הרמב"ם חייבת להתאים בשיטתיות לכל המקומות שמושג זה מוזכר במשנה תורה ללא יוצא מן הכלל³¹.

ייחודיות 'יד פשוטה' ביחס לשאר מפרשי הרמב"ם

במהלך השנים נכתבו בלי סוף מפרשים על הרמב"ם. הייחודיות של ה'יד פשוטה' היא כפולה:

ראשית, במשך השנים נפלו שיבושים רבים בדפוסים הרגילים של משנה תורה לרמב"ם הנמצאים בידינו³².

הרב רבינוביץ בחר לכל ספר מ'משנה תורה' את כתב היד המהימן והמדויק ביותר³³ כבסיס לנוסח. לדוגמה, להקדמה למשנה תורה, לספר המדע ולספר אהבה בחר את

מוכרים ורבינו עצמו מגדיר אותם בכמה מקומות; אבל מה היא 'דרך הוראה'?... ב'יד פשוטה' על ההקדמה הצבעתי על כך שהמינוח 'דרך הוראה' מקורו בתענית (כו, ב): 'מאן דאמר הלכה כרבי מאיר - דרשינן לה בפירקא. מאן דאמר מנהג - מידרש לא דרשינן, אורויי מורינן. ומאן דאמר נהגו - אורויי לא מורינן, ואי עביד - עביד, ולא מהדרינן ליה'. הרי מפורש שהמנהג הוא שביט דין מקיימים אותו **דרך הוראה**. ובהלכות ממרים (א, ו) מזכיר גם סוג מנהגות 'שיניחו העם על מנהג זה' - כלומר, 'אורויי לא מורינן; ואי עביד - עביד, ולא מהדרינן להו'. מעתה שונה הוא המנהג מתקנה או גזירה בכך שאלה האחרונות בית הדין מחדש אותן מיוזמתו הוא, מה שאין כן **מנהגות** שתחילתן בהתנהגות העם או חכמים בודדים, ורק אחר כך כשכבר התפשטו בעם בית הדין דן אם להניחם על מנהג זה או שמא לאמץ אותו ולהורות לנהוג כך. רמז לנו רבינו להבנת השתלשלות חלק זה של דברי סופרים בתיבה זו: **דרך הוראה**''' (עמ' ב).

31 ע"פ תלמידו, הרב ינון חן, שציין שהרב רבינוביץ נהג בדרך זו כמו שנהג רבי שמעון העמסוני (פסחים כב, ב) שאם הגדרה אינה מתאימה במקום אחד בלבד, הוא פסל אותה על הסף, למרות שבעשרות מקומות אחרים במשנה תורה היא מתאימה.

32 ראה לדוגמה: טעויות וצנזורה בדפוס הרמב"ם: הל' מלכים סוף פרק ח: בגירסאות הרגילות "ולא מחכמיהם" בגירסת פרנקל "אלא מחכמיהם". הל' שבת פרק ז הלכה יב "אין לחתוך את הירק מעט" סתירה לפרק כא שכתוב "דק דק" הגירסה הנכונה: "מעט מעט". הל' חובל פרק ז הלכה ה: "הראשון חייב" וזה לא הגיוני. הגירסה הנכונה: "האחר חייב". רמב"ם הל' מלכים יא, ד בגירסאות הרגילות הושמט בצנזורה שהמשיח צריך לנצח את האומות מסביב. וכן הושמט על ישו ומוחמד (ע"פ המבוא במהד' שבתי פרנקל לספר המדע תשס"א).

33 ראה בהקדמות כל ספרי יד פשוטה שבהן נימק את קביעת הנוסח. נציין שהרב יעקב כהן הוציא לאור את ספר המדע (מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד) במהדורה ייחודית: פנים הספר מיוסד על מהדורת דפוס קושטא משנת רס"ט ובתוספת חשובה של שינויי נוסחאות מתוך עשרות כתבי יד (הכוללים גם כתבי יד ימיניים) וכן ציון למקורות הרמב"ם (הרב רבינוביץ מציון בהקדמתו לספר המדע שמהדורתו של הר"י כהן הייתה לו לעיניים). למרבה הצער עבודה חשובה זו של הר"י כהן יצאה לאור על ספר המדע בלבד. אולם זכינו בדורנו למהדורתו לרמב"ם של שבתי פרנקל שבו מופיעים שינויי נוסחאות וכן ציוני מקורות.

כתב יד אוקספורד³⁴: היחיד בעולם שנחתם בכתב ידו של הרמב"ם, שאישר שכתה"י הזה הוגה מספרו האישי. הפעם הראשונה שכתב יד זה יצא לאור בהוצאה מדויקת ושלימה היא ב'יד פשוטה'. ישנה חשיבות גדולה למהימנות כתב היד, כי פעמים רבות מתעוררות קושיות גדולות על דברי הרמב"ם, אולם כאשר מעיינים בכתב היד המדויק מתגלה שמדובר בטעות סופר, או בהוספה מאוחרת, וממילא הקושיות נופלות³⁵.

שנית, פרשני הרמב"ם לדורותיהם עסקו בחשיפת מקורות משנה תורה, אך עדיין הניחו ל'יד פשוטה' בקעה להתגדר בה. וזאת מכמה סיבות:
א. ישנם מקורות רבים חדשים שאותם חשף ה'יד פשוטה'.

ב. בשונה מחלק מהמפרשים שהסתפקו במראי מקומות כלליים, במהדורת 'יד פשוטה' מובאים המקורות במלואם, ובכך ניתן לראות את ההקבלה הלשונית בין המקורות ללשונו של הרמב"ם³⁶. על ידי כך ניתן לעמוד על הדייק המפליא בכל מלה

34 הנמצא בספרייה הבודליאנית ומכונה Bodleian MS. Huntington 80.

35 ראה דוגמה מובהקת לכך בתירוץ ה'יד פשוטה' לקושיא גדולה על הרמב"ם לגבי בר כוכבא: הרמב"ם כתב בהל' מלכים (יא, ג) שרבי עקיבא וכל חכמי דורו דימו שבר כוכבא היה המשיח. ועי' גם בהל' תעניות (ה, ג). אך בתלמוד הירושלמי (תענית ד, ה) נאמר שלא כל חכמי דורו של רבי עקיבא היו תמימי דעים איתו לגבי ההכרה בבר כוכבא כמשיח. רבי יוחנן בן תורתא חלק עליו נמרצות: "תני ר' שמעון בן יוחי עקיבה ר' היה דורש [במדבר כד יז] דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב. ר' עקיבה כד הוה חמי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא". מדוע הרמב"ם כתב שרבי עקיבא וכל חכמי דורו דימו שבר כוכבא היה המשיח, בעוד שהירושלמי כותב במפורש שהיו שחלקו עליו?! הרב רבינוביץ התייחס בפירושו 'יד פשוטה' לקושיא זו וכותב שבהל' מלכים לפי כתב יד אוקספורד 613 (שנכתב בארם צובא) אין את המילים "ודמה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח". ואם כן אין קושיא מהירושלמי. וכן בהל' תעניות ה, ג כמו הדפוסים הרגילים לא נאמר "כל החכמים", אלא גדולי החכמים, הרב רבינוביץ מדייק מכאן שלא כל החכמים הסכימו עם רבי עקיבא כמו שנאמר בירושלמי. זו לשונו ב'יד פשוטה': "עד שנהרג בעוונות - בכמה כ"י ובדפוסים יש פה תוספת: "ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח עד שנהרג בעוונות". ברם בכה"י שלנו חסרה כל הפיסקה הזאת. ואמנם קשה מאוד להולמה מכמה טעמים. ראשית, מבואר בירושלמי שרבי יוחנן בן תורתא חלק על רבי עקיבא, הרי לא כל החכמים הסכימו לו. שנית, רבינו עצמו כתב בהלכות תעניות ה, ג: "ותשעה באב, וחמשה דברים ארעו בו... ונלכדה עיר גדולה וביתר היה שמה, והיו בה אלפים ורבות מיישראל, והיה להם מלך גדול, ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים, ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש". הרי שאמנם גדולי החכמים סברו כך אבל לא כולם".

36 נציין שבספר 'מקורות לפסקי הרמב"ם' של הרב אברהם יצחק ברומברג (שם) נעשתה עבודה דומה מאוד לשיטת ה'יד פשוטה' (בפרט בזיהוי לשון חכמים במשנה תורה וכן בחשיפת מקורות הרמב"ם בכתבי הגאונים). ההבדל ביניהם הוא בעיקר בהיקף. הראשונה היא קצרה ונקודתית

ומלה. וכן אפשר למצוא מתוך דברי הרמב"ם את פירושו הוא למקורות³⁷.
ג. ה'יד פשוטה' מביא מקבילות רבות משאר כתבי הרמב"ם (פיהמ"ש, סהמ"צ, הקדמות, אגרות, תשובות ועוד³⁸).

* * *

נסיים בדברי הרב משה פיינשטיין זצ"ל בדבריו על 'יד פשוטה': "הן על כל יקר
אתה עיני את חיבורו המצוין המכונה 'יד פשוטה' על הרמב"ם אשר סובב והולך
על כל הלכה והלכה עם גילוי המקורות, חדשים גם ישנים, ועם ביאורים מאירים הן
בלשונו הזהב של הרמב"ם והן בסוגיות הש"ס".

ואינה בוחנת מקור כל הלכה והלכה ואילו האחרונה היא מקיפה ומתעמקת במקור כל ביטוי
ברמב"ם. הרב ברומברג הספיק להוציא לאור רק את החלק הראשון של ספרו, וייתכן שאילו זכינו
הוא היה מרחיב ומוסיף עוד מקורות והערות דומים על שאר חלקי ספר משנה תורה.

37 ראה בהקדמת ה'יד פשוטה' להלכות תשובה (תשל"ז) צוטט לעיל.

38 וכן התייחסות למנייני המצוות הקצרים וביניהם המניין שבכתרת ההלכות.

בדיקת חמץ כדינה, מאת הרב שריה דבליצקי זצ"ל

בזמננו שקשה הדבר מאוד לבדוק בליל י"ד את הכל באופן יסודי כדין ממש
כי הכל כבר נקי ומלא במצרכי פסח, ובפרט המקומות העיקריים החייבים
בבדיקה כגון המקרר והתנור ומגירות המטבח והכלים שמחזיקים בהם כל
השנה חמץ, על כן העצה היעוצה היא להקדים במשך כמה לילות ולבדוק
בנחת לאור הנר בלי ברכה את המקומות החייבים בבדיקה - הדברים
שאפשר להוציא החוצה - מגירות וקופסאות וכלי אפיה וכד' - יש להוציאם
אחר הניקוי ולבודקם ביום בלי נר, ושאר הדברים שאי אפשר להוציאם כגון
המקרר וכו' יש לבדוקם עם נר אחרי הניקוי באחד הלילות, ובדיעבד אפילו
ביום לדעת הגר"א, לפני ששמים בהם את מצרכי הפסח. וכן בארונות גם כן
יעשה כנ"ל, ולליל בדיקת חמץ ישאיר איזה מקומות המחויבים לבדוק שם
עם הברכה כדין. באופן כזה יצא ידי חובת בדיקת חמץ לחלק מהפוסקים
לכתחילה ולחלק מהפוסקים בדיעבד על כל פנים, אבל מוטב לצאת בדיעבד
מאשר לגמרי לא. והחכם עיניו בראשו.

'איה שוקל' עמ' עד-עה (עם קיצורים)